

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

**TÜSİAD
YÖNETİM KURULU ÜYESİ
OKTAY VARLIER'İN,
TÜSİAD - KKTC İŞAD
KIBRIS EKONOMİSİ VE YATIRIM OLANAKLARI
SEMİNERİ'NDE YAPTIĞI,
"SANAYİ VE HİZMETLER SEKTÖRÜNDE
BEKLENTİLER "
BAŞLIKLİ KONUŞMA**

**18 NİSAN 2004
KIBRIS**

AB üyeliği rotasındaki Kıbrıs, Akdeniz'deki üçüncü büyük ada olmasının yanı sıra, stratejik ve ekonomik anlamda çok büyük önem taşımaktadır. Politik nedenler dolayısıyla dışa kapalı sayılabilecek bir ekonomiye sahip KKTC, gerek ekonomik izolasyon gerekse de yeterli pazar büyüklüğüne sahip olmaması nedeniyle sağlıklı işleyen bir rekabet düzenini yakalayamamış, nihayetinde refah düzeyi açısından Güney Kıbrıs'ın çok gerisinde kalmıştır.

Kamu hizmetlerinin ağırlıklı yer teşkil ettiği ekonomik aktivitelerle birlikte, serbest piyasa ekonomisinde arzu edilen gelişme gerçekleşememiş, 1980'li yıllarda 1,500 dolar civarındaki kişi başına milli gelir günümüze gelindiğinde 5,000 dolara ancak ulaşabilmiştir. Bu rakamın, güneydeki refahın yaklaşık üçte birine denk geldiği düşünüldüğünde, ekonomik gelişimdeki kayıp yıllar daha iyi anlaşılmaktadır.

Dışa kapalı ekonominin yarattığı olumsuzlukların yanı sıra, KKTC'de ekonomi Türkiye'de yıllar itibari ile yaşanan ekonomik krizleri ithal etmiş, ekonominin büyüme hızı son beş yılda ortalama %2.6 düzeyinde kalmıştır. Ancak, özellikle 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan gerilemenin ardından 2002 ve 2003 yıllarında olumlu gelişmeler yaşanmış, gerek yatırımlar gerekse tüketim harcamaları artış trendine girmiştir. Sanayi, tarım ve hizmet sektörleri son iki yılda artış gösterirken, kriz ve akabindeki önlemlerin etkisiyle hizmet sektörünün alt kalemlerinden kamu hizmetleri ve mali müessesler 2002 yılında daralmış, otelcilik ve lokantacılık hizmetleri de 2003 yılında küçülmüştür.

Kıbrıs ekonomisi, mevcut durumda her ne kadar kuzeyde ve güneyde farklılıklar sergilese de, ekonomik entegrasyonun ardından rekabet gücü yüksek bir ekonomik yapıya kavuşabilecek potansiyele sahiptir. Büyüyen pazar ve güçlenen rekabet ortamıyla birlikte şüphesiz tüm sektörlerde önemli büyüme sağlanabilecek, artan ekonomik aktiviteler toplumun refahını artıracaktır. Benzer kaynaklara sahip iki kesim arasında süregelen refah farkı, şüphesiz bu kaynakların etkin yönetilip yönetilememesiyle belirmiştir. Ekonomik kaynakların savurgan kullanımının sonlanması ve işleyen piyasa ekonomisinin temellerinin atılması, ekonomik açıdan iki kesimliliğin ortadan kaldırılabilmesi için ön koşuldur.

Yoğun bir şekilde gündemde yer alan "*Kıbrıs'ta Çözüm Süreci*" KKTC açısından nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, tüm adada sağlıklı bir ekonomik ortam oluşabilmesi için ekonominin mümkün olduğunca kısa sürede bütünleşmesi ve iki toplumun ekonomik farklılıklarının süratle giderilmesi önemini korumaktadır. KKTC ister AB içerisinde yer alsın ister AB'ye komşu olsun, tüm sektörlerde güçlü bir rekabet yapısı inşa edebilmeli ve ekonomik gelişmeyi toplumsal refahla birlikte temin edebilmelidir. Diğer bir deyişle, ekonomik entegrasyonu sonraya bırakan siyasi çözüme odaklanmaktan ziyade, ekonominin kendi dinamikleri ile çalışarak durağan halden kurtarılması, rekabet gücünün artırılarak yatırım ve istihdam olanaklarının tetiklenmesi gerekmektedir. Güney Kıbrıs'ın, ekonomisini büyük ölçüde AB ile uyumladığı göz önünde bulundurulduğunda, KKTC'nin, kurallarıyla ve ilkeleriyle çalışan bir piyasa ekonomisinin inşa edilmesinde ve tüm alanlardaki politikalarının AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmesinde kaybedecek zamanı yoktur.

"*Kıbrıs'ta Çözüm Süreci*" gibi yoğun ve hepsinden önemlisi yorgun gündemin, yerini başka konulara bırakacağı 1 Mayıs ertesi hepimizin çok iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Çözüm süreci nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, bu tarihi önemli kılan, KKTC ekonomisinin Güney Kıbrıs ekonomisi seviyesine gelmesinin engelleyen izolasyonun eskisi devam etmeyeceği gerçeğidir.

Bu noktada önemli bir konuya değinmek istiyorum. KKTC ekonomisi tipik bir “*ada ekonomisi*” özelliği taşımaktadır. Doğal kaynakların kısıtlılığı, pazarın küçüklüğü ve enerji problemleri, bir ada ekonomisi olmasından kaynaklanan en tipik sorunlardır. Genelde ada ekonomilerinde bu tür sorunlar, tarım ve sanayi sektörlerinin gelişimini kısıtlamaktadır. Kaynak kıtlığı ve efektif ölçekte üretim yapılamaması sanayinin gelişimini engellemekte, varolan işletmelerin de özellikle tarıma dayalı sanayi alanlarında yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Ancak, sanayi ve tarım sektörlerinde yaşanacak genişlemenin önünde engel sayılabilecek bu sorunlar, başka bir fırsatı beraberinde getirmektedir. KKTC’nin sahip olduğu coğrafyanın, bu ada parçasının gelişmiş ülkelerin dahi özeneceği bir “*hizmetler*” ekonomisi olmasına izin verebilecek yapısı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Başka bir deyişle, dışa açılımın getireceği fırsatlardan hizmet sektörlerinin en etkin ve hızlı biçimde yararlanması gereklidir.

Turizm, KKTC’nin en önemli dış gelir kaynağıdır. Şöyle ki; turizmden elde edilen gelirler ülkenin dış ticaret gelirlerinin iki katından fazlasını oluşturmaktadır. Sadece bu husus turizm sektörünün, ülke ekonomisi içerisinde daima birinci sektör olarak yer aldığını vurgulamaktadır. %75’ini Türkiye’den gelenlerin oluşturduğu yılda 400,000 civarındaki turist sayısı, Güney Kıbrıs’a gelen turistlerle birlikte düşünüldüğünde 3 milyon kişiye ulaşmakta, turizm açısından önemli bir potansiyelin varlığına işaret etmektedir.

Diğer tüm alanlarda olduğu gibi, turizme yeterli yatırımın yapılmaması, kamuya ait turizm işletmelerinin etkinlikten uzak çalışma tarzı, yanlış teşvik ve turizm politikaları, tanıtım eksikliği, tanınmamanın yol açtığı ulaşım problemleri, organizasyon ve pazarlama eksikliği, KKTC ekonomisinin bel kemiğini oluşturan bu sektörün de yeterli atılımı gösterememesine neden olmuştur. Altyapı eksikliği marinacılığın oluşmasını engellemiştir.

Limanlarının ve havaalanlarının diğer ülkeler tarafından tanındığı adanın güneyine ise, özellikle İngiliz, Rus, ve eski SSCB ülkelerinden gelen turistler ilgi göstermektedir. Ülke turistlerini yönlendirmede ülke politikalarının da etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Günöbirlik ziyaretlerde ise, gemi ziyaretleri önemli bir yer tutmaktadır.

Kuzeyde, adanın turizm açısından daha çekici olan bölgelerinin varlığına rağmen, turizme yeterli ve anlamlı yatırımlar yapılamamaktadır. 500 kişilik konferans salonu 100 kişilik yüzme havuzu olan bir otelde 60 yatak görölebilmektedir. Buna karşılık, 1988 yılından beri doluluk oranı %40’ı aşmamaktadır.

Yanlış turizm politikasının sonucu olarak Avrupalı turist sayısında azalma görölmekte, ülkenin çektiği turist profili değışmekte, çok az döviz bırakan turistlerin oranı yükselmektedir (Kumar turizmi hariç). Türkiye’nin serbest ticarete geçmesi ve ithal malı çeşitliliğinin artması sonucunda Türkiye’den bavul turizminin yok olması da turizmden elde edilen gelirleri azaltmıştır.

Turizmde altyapı, insan gücü, ulaştırma alanlarında yatırım yapılmalı ve ürün çeşitlenmesine gidilmelidir. Özellikle sağlık, kongre, doğal-yaşam vb. alanlarda uzmanlaşma mümkündür. Marinacılık da gelişmeye müsait ve potansiyeli olan bir alan olarak gözökmektedir. Turizm yatırımlarının gerektirdiği finansman imkanlarının ise yeni dönemde hızla artması mümkündür. Turizm sektörünün yapısı gereği turizm yatırımlarının finansmanı için en az 10 yıl vadeli krediye ihtiyaç duyulmaktadır. Buna ilaveten turizm yatırımlarının genelde 4-5 yılda tamamlanmış olması, bu kredilerde en az 5 yılın ödemesiz süre alarak belirlenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Turizm potansiyeline paralel olarak, inşaat sektörünün de büyüme eğilimine girmesi kaçınılmazdır.

Batı Avrupa, Arap yarımadası ve Uzakdoğu ülkelerini birleştiren rotada yer alan adanın, artan turizm ve ticaret imkanlarını karşılayacak ulaşım altyapısı ihtiyacıyla birlikte bu sektörde önemli bir gelişme sergileyecek olmasını kehanet saymamak gerekir. Nitekim, yatırımlar açısından değerlendirdiğimizde, öngördüğümüz eğilim gerçekleşmeye başlamıştır. Toplam sabit sermaye yatırımları 2002 yılında reel bazda %14 artış göstermiş, 2003 yılında ise artışın %22 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Sektörel dağılımlara göre incelendiğinde ise 2002 yılında en büyük artış %110 ile ulaştırma sektöründe gerçekleşmiş, bu sektörü %44 ile turizm ve %37 ile inşaat sektörleri izlemiştir. Yeni dönemde de yatırımların tüm sektörlerde hızlanarak artış göstereceği beklenmektedir.

Yüksek potansiyeli sahip bir diğer hizmet alanı da eğitim sektörüdür. %50'ye yaklaşan üniversite mezunu oranına sahip KKTC'de toplam 7 üniversitede yaklaşık 28,000 öğrenci kayıtlı bulunmakta, bu sayının %60'ından fazlasını KKTC dışından gelen öğrenciler oluşturmaktadır. Her yıl artış gösteren üniversite öğrencisi sayısı ise eğitim sektöründe sürekli bir büyümeye sergilemekte, bu alandaki yatırım olanaklarına işaret etmektedir.

Başta turizm olmak üzere, tüm hizmet sektörlerinin potansiyelinden yararlanılması, bu alanlardaki yatırım olanaklarının iyileştirilmesi, nihai “tek pazar” öncesinde gerekli uyum politikalarının gerçekleştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, diğer sektörlerle birlikte hizmet sektörünün de ortak sorunu olan korumacılık yapısal tedbirlerle giderilmelidir. Ekonomik büyüklüklerin de küçüklüğü göz önünde bulundurulduğunda, olumsuzlukların giderilmesi için gerekli kaynak, karşılığında yaratılacak iş olanakları ve canlılığın yanında ihmal edilebilir seviyelerde kalmaktadır. Hizmet sektörlerindeki büyüme, beraberindeki altyapı ihtiyacıyla, bu sektörlerle yönelik yatırım imkanlarını ve istihdam olanaklarını artıracaktır. Özellikle hizmet sektörlerine yönelik özel sektör yatırım teşviklerinin genişletilerek sürdürülmesi “ada ekonomisi” nin refahını artırmada önemli rol oynayacaktır.

GSYİH, Sektörel yüzde dağılım

	1995	2000	2001	2002	2003*
Tarım	10.2	6.9	7.4	8.9	8.7
Sanayi	13.0	10.5	11.4	11.2	10.6
İnşaat	3.7	4.5	3.6	4.4	4.4
Ticaret-Turizm	18.6	16.1	15.4	15.3	14.7
Toptan ve Perakende Ticaret	13.4	10.0	10.2	9.5	10.1
Otelcilik ve Lokantacılık	5.2	6.1	5.2	5.8	4.7
Ulaştırma-Haberleşme	8.7	13.0	12.5	13.2	12.6
Mali Müesseseler	11.2	6.4	8.7	6.4	5.7
Konut Sahipliği	1.8	2.4	2.7	2.9	2.7
Serbest Meslek ve Hizmetler	5.4	8.0	12.5	9.9	9.1
Kamu Hizmetleri	20.6	24.0	18.6	16.2	22.9
İthalat Vergileri	6.8	8.2	7.2	8.1	8.5
GSYİH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Tahmin

GSYİH, Sektörel büyüme hızları, %

	1995	2000	2001	2002	2003*
Tarım	2.4	-13.2	16.1	18.9	2.0
Sanayi	5.1	4.0	-6.5	5.0	5.0
İnşaat	-21.5	18.7	-20.4	15.9	6.8
Ticaret-Turizm	10.7	-5.4	-15.5	13.9	6.7
Toptan ve Perakende Ticaret	12.3	-7.4	-16.4	12.0	9.9
Otelcilik ve Lokantacılık	3.7	3.7	-11.7	21.0	-4.9
Ulaştırma-Haberleşme	6.6	6.7	-0.5	3.7	1.5
Mali Müesseseler	13.2	-6.8	-18.0	-10.1	0.4
Konut Sahipliği	1.9	2.2	3.1	2.0	1.9
Serbest Meslek ve Hizmetler	2.1	-10.7	14.3	0.9	3.2
Kamu Hizmetleri	-2.2	3.1	-1.5	-0.5	4.0
İthalat Vergileri	19.9	3.4	-19.6	6.7	24.5
GSYİH	3.0	-0.6	-5.4	6.2	5.1

* Tahmin

Temel Ekonomik Göstergeler

		2000		2001		2002		2003	
		KKTC	G. Kıbrıs	KKTC	G. Kıbrıs	KKTC	G. Kıbrıs	KKTC	G. Kıbrıs
Nüfus	<i>bin kişi, yıl ortası</i>	208.9	693.6	211.19	701.3	213.5	709.6		718.0
Büyüme	<i>GSYİH, yüzde</i>	-0.6	4.8	-5.4	4.0	6.2	2.0	5.1	2.0
Enflasyon Oranı	<i>yüzde</i>	53.2	4.1	76.8	2.0	24.5	2.8	12.6	4.1
Gelen Turist Sayısı	<i>bin kişi</i>	433	2,686	365	2,697	426	2,418		2,303
İşsizlik Oranı	<i>yüzde</i>	1.3	3.4	1.6	2.9	1.6	3.2		3.5

Tablo - 10 Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler ve Sektörler İtibarıyla Yüzde Dağılımı

Sektörler	2001			2002			2003 ¹		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
1. Tarım	10.2	7.1	8.0	8.7	7.5	8.0	8.1	7.6	7.8
2. Sanayi	14.2	9.5	10.8	11.9	11.0	11.3	16.0	11.4	13.4
2.1. Taşocakçılığı	-	0.2	0.1	-	0.2	0.1	-	0.2	0.1
2.2. İmalat	5.5	7.8	7.1	3.0	9.8	7.3	1.7	10.2	6.4
2.3. Elektrik-Su	8.7	1.5	3.6	8.9	1.0	3.9	14.3	1.0	6.9
3. Hizmetler	75.6	83.4	81.2	79.4	81.5	80.7	75.9	81.0	78.8
3.1. İnşaat ²	-	2.6	1.8	-	3.4	2.2	-	3.5	2.0
3.2. Toptan Ve Per.Tic.	-	5.5	3.9	-	7.0	4.4	0.1	7.0	4.0
3.3. Turizm	3.7	4.3	4.1	2.7	6.7	5.2	5.4	7.2	6.4
3.4. Ulaştırma	18.9	2.8	7.5	31.5	3.7	13.8	21.8	3.7	11.7
3.5. Haberleşme	2.0	2.8	2.6	0.9	1.2	1.1	2.0	1.3	1.6
3.6. Mali Müesseseler	0.4	1.1	0.9	0.3	0.9	0.7	0.1	1.0	0.6
3.7. Konut Sahipliği	0.2	58.8	41.8	-	52.3	33.3	0.2	49.2	27.6
3.8. Serbest Mes.Ve Hiz.	-	5.5	3.9	-	6.3	4.0	-	8.1	4.5
3.9. Kamu Hizmetleri	50.4	-	14.7	44.0	-	16.0	46.3	-	20.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

¹ Gerçekleşme Tahmini

² Makine Ve Teçhizat Yatırımları

Kaynak : KKTC Başbakanlık DPÖ

Tablo - 8 Yıllar İtibarıyla Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Sektörler	(Milyon TL)									
	2001		2002		2003 ¹		Değişme (%)			
	Cari	1977 Yılı	Cari	1977 Yılı	Cari	1977 Yılı	2002	2003 ¹	2003 ¹	2003 ¹
	Fiyatlarla	Fiyatlarıyla	Fiyatlarla	Fiyatlarıyla	Fiyatlarla	Fiyatlarıyla	Cari	Sabit	Cari	Sabit
1. Tarım	11,273,995.9	90.0	15,876,418.2	102.2	23,541,506.2	122.6	40.8	13.6	48.3	20.0
2. Sanayi	15,288,051.7	122.0	22,529,433.0	145.0	40,255,007.1	209.6	47.4	18.9	78.7	44.6
2.1. Taşocakçılığı	180,013.0	1.4	240,120.0	1.5	333,451.1	1.7	33.4	7.1	38.9	13.3
2.2. İmalat	10,043,659.0	80.2	14,629,250.3	94.2	19,282,064.5	100.4	45.7	17.5	31.8	6.6
2.3. Elektrik-Su	5,064,379.7	40.4	7,660,062.7	49.3	20,639,491.5	107.5	51.3	22.0	169.4	118.1
3. Hizmetler	114,187,530.7	911.7	160,825,755.6	1,035.4	236,421,487.2	1,231.1	40.8	13.6	47.0	18.9
3.1. İnşaat ²	2,544,432.3	20.3	4,327,423.0	27.9	5,848,759.9	30.4	70.1	37.4	35.2	9.0
3.2. Toptan Ve Per.Tic.	5,467,604.9	43.7	8,838,609.5	56.9	11,878,743.9	61.9	61.7	30.2	34.4	8.8
3.3. Turizm	5,822,410.7	46.4	10,400,923.1	67.0	19,280,131.9	100.4	78.6	44.4	85.4	49.9
3.4. Ulaştırma	10,548,897.5	84.3	27,461,736.9	176.8	35,152,463.6	183.0	160.3	109.7	28.0	3.5
3.5. Haberleşme	3,644,894.0	29.1	2,243,570.5	14.5	4,766,953.6	24.9	-38.4	-50.2	112.5	71.7
3.6. Mali Müesseseler	1,193,000.5	9.6	1,371,729.5	8.8	1,719,812.5	8.9	15.0	-8.3	25.4	1.1
3.7. Konut Sahipliği	58,768,951.8	469.2	66,347,993.9	427.1	82,887,500.0	431.6	12.9	-9.0	24.9	1.1
3.8. Serbest Mes.Ve Hiz.	5,518,412.4	44.0	7,999,201.9	51.5	13,575,717.7	70.7	45.0	17.0	69.7	37.3
3.9. Kamu Hizmetleri	20,678,926.6	165.1	31,834,567.3	204.9	61,311,404.1	319.3	53.9	24.1	92.6	55.8
Toplam	140,749,578.3	1,123.7	199,231,606.8	1,282.6	300,218,000.5	1,563.3	41.6	14.1	50.7	21.9

¹ Gerçekleşme Tahmini

² Makine Ve Teçhizat Yatırımları

Kaynak : KKTC Başbakanlık DPÖ

Tablo-4 Vergili Üretim Değerlerinin Sektörel Dağılımı

(1977 Fiyatlarıyla Milyon TL)											
Sektörler				Değişme (%)		Dağılım (%)					
	2001	2002	2003 ¹	2002	2003 ¹	Sektör İçi			Sektörlerarası		
						2001	2002	2003 ¹	2001	2002	2003 ¹
1. Tarım	1,355.3	1,591.9	1,609.9	17.5	1.1	100.0	100.0	100.0	11.0	12.1	11.6
1.1. Bitkisel	659.7	859.2	859.5	30.2	0.0	48.7	54.0	53.4	5.4	6.5	6.2
1.2. Hayvancılık	630.8	660.6	647.9	4.7	-1.9	46.5	41.5	40.3	5.1	5.0	4.7
1.3. Ormancılık	15.9	19.6	19.9	23.6	1.3	1.2	1.2	1.2	0.1	0.2	0.1
1.4. Balıkçılık	48.9	52.5	82.6	7.3	57.3	3.6	3.3	5.1	0.4	0.4	0.6
2. Sanayi	3,086.0	3,258.1	3,626.9	5.6	11.3	100.0	100.0	100.0	25.1	24.7	26.0
2.1. Taşocakçılığı	40.7	43.7	46.1	7.4	5.5	1.3	1.3	1.3	0.3	0.3	0.3
2.2. İmalat Sanayii	2,717.2	2,882.4	3,201.8	6.1	11.1	88.1	88.5	88.3	22.1	21.9	23.0
2.3. Elektrik-Su	328.1	332.0	379.0	1.2	14.2	10.6	10.2	10.4	2.7	2.5	2.7
Toplam Gayri Safi Fiziksel Üretim	4,441.3	4,850.0	5,236.8	9.2	8.0				36.1	36.8	37.6
3. Hizmetler	7,874.0	8,336.2	8,686.3	5.9	4.2	100.0	100.0	100.0	63.9	63.2	62.4
3.1. İnşaat	1,392.1	1,613.3	1,722.2	15.9	6.8	17.7	19.4	19.8	11.3	12.2	12.4
3.2. Ticaret	1,236.3	1,384.3	1,521.8	12.0	9.9	15.7	16.6	17.5	10.0	10.5	10.9
3.3. Turizm	339.6	412.8	392.4	21.6	-4.9	4.3	5.0	4.5	2.8	3.1	2.8
3.4. Ulaştırma	1,286.0	1,344.6	1,364.2	4.6	1.5	16.3	16.1	15.7	10.4	10.2	9.8
3.5. Haberleşme	221.2	219.1	223.4	-0.9	2.0	2.8	2.6	2.6	1.8	1.7	1.6
3.6. Mali Müesseseler	473.4	425.4	427.0	-10.1	0.4	6.0	5.1	4.9	3.8	3.2	3.1
3.7. Konut Sahipliği	554.5	565.4	576.2	2.0	1.9	7.0	6.8	6.7	4.5	4.3	4.1
3.8. Serbest Meslek ve Hizmetler	909.2	917.0	946.7	0.9	3.2	11.6	11.0	10.9	7.4	7.0	6.8
3.9. Kamu Hizmetleri	1,461.7	1,454.3	1,512.4	-0.5	4.0	18.6	17.4	17.4	11.9	11.0	10.9
Toplam Gayri Safi Üretim	12,315.3	13,186.2	13,923.1	7.1	5.6				100.0	100.0	100.0

¹ Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık DPÖ